

Nacional donosi ulomak iz knjige francuskog povjesničara **Jacquesa Le Goffa** 'Treba li povijest dijeliti na razdoblja?' u kojoj on iznosi drugačiji pogled na pristup vremenu i povijesnim razdobljima te naznačuje da podjela vremena na povijesne periode nije neutralna, već određena različitim definicijama smisla i vrijednosti

feljton

FOTO: SEAN GALLUP / GULIVER/GETTY IMAGES

Kako su se definirale
povijesne epohe

PRIJEDLOG DA SE

TEMELJNI REZ u povijesti povuče prije i poslije utjelovljenja Isusa Krista, iznio je u 6. stoljeću kršćanske ere Dionizije Mali, pisac iz pokrajine Male Skitije koji je živio u Rimu, ali prema proračunima koje su poslije izradili stručnjaci u proučavanju Novog zavjeta, Dionizije Mali vjerojatno se zabunio jer je Isus, bez svake sumnje, rođen četiri ili pet godina prije datuma koji je predložio

Nema sumnje da su od pojave Dionizija Maloga muškarci i žene kršćanskoga svijeta znali, barem u krugu klerikalne i laičke elite, da je čovječanstvo ušlo u novo doba s pojavom Krista i nadalje s Konstantinovim obraćanjem na kršćanstvo početkom 4. stoljeća. Ipak nije bilo nikakve službene periodizacije prošlosti, pa je jedini kronološki rez ostalo Kristovo rođenje. Želja za periodizacijom javila se tek u 14. i 15. stoljeću, na kraju razdoblja koje je i prvo dobilo svoje određenje – srednji vijek. Spomenimo da su doduše već u srednjem vijeku postojala poimanja staroga i modernoga koja su više-manje odgovarala onima poganstva i kršćanstva, ali začuđuje da razdoblje koje im je prethodilo, antika, još nije bilo definirano. Riječ "antika", koja potječe od latinske riječi *antiquitas*, tada je značila "starenje" – potvrđujući kako je prije kršćanske ere postojalo augustinovsko shvaćanje da je čovječanstvo dospjelo u svoju starost.

Počevši od 14. a nadalje u 15. stoljeću, nekolicinu posebice talijanskih pjesnika i pisaca prozeo je osjećaj da žive u novom ozračju, da su i sami istodobno posljedica i inicijatori te dotad nepoznate kulture. Željeli su stoga odrediti, na pejorativni način, razdoblje koje su, vjerovali su nasreću, ostavili za sobom. Ono se doduše s njima dovršavalo, a počelo je približno potkraj Rimskoga Carstva, razdoblja koje je u njihovim očima utjelovljivalo umjetnost i kulturu i u kojem su se nametnula imena velikih stvaralaca koje su, uostalom,

U srednjem su vijeku postojala poimanja staroga i modernoga koja su više-manje odgovarala onima poganstva i kršćanstva, ali antika koja im je prethodila, još nije bila definirana

vrlo slabo poznavali: Homera, Platona (jedino se Aristotela proučavalo u srednjem vijeku), Cicerona, Vergilija, Ovidija itd. Jedina posebnost razdoblja koje su pokušali odrediti bilo je posredovanje između zamišljene antike i izmišljene modernosti: odredili su ga kao "srednje doba" (*media aetas*).

Prvi je izraz uporabio u 14. stoljeću veliki talijanski pjesnik Petrarca (1304. – 1374.). Slijedili su ga u 15. stoljeću, posebice u Firenci, pjesnici i nadalje filozofi, moralisti. Svi su oni imali osjećaj da utjelovljuju novu moralnost i nove vrijednosti kada se, ponad prevlasti Boga i apostola, svetaca itd., nametnuo Čovjek sa svojim vrlinama, moćima, položajem: zato su se prozvali "humanisti". Tako u djelu vatikanskog knjižničara Giovannija Andreje (1417. – 1475.), koji se smatrao vrsnim humanistom, nalazimo 1469. godine prvu uporabu pojma "srednji vijek" s vrijednošću kronološke periodizacije: on razlikuje "stare u srednjem vijeku (*media tempestas*) i Moderne našeg vremena". Pa ipak, čini se da izraz "srednji vijek" nije bio u svakodnevnoj uporabi prije kraja 17. stoljeća. U Francuskoj, Italiji i Britaniji u 16. i posebno u 17. stoljeću češće se govorilo o "feudalizmu". Ali u Engleskoj su izraz "mračna vremena", *dark ages*, sve više rabili eruditi kao oznaku za to razdoblje. Godine 1688. njemački luteranski povjesničar Christoph (Keller) Cellarius u drugome svesku svoje *Histoire universelle* (Svjetska povijest) prvi određuje srednji vijek kao razdoblje od cara Konstantina do osmanskog zauzimanja Konstantinopola 1453. Taj izraz, odnosno slični ili bliski izrazi, naposljetku je prevladao među filozofima 18. stoljeća, od Leibniza do Rousseaua.

Ipak, valjalo je pričekati 19. stoljeće i romantizam da srednji

vijek izgubi svoju negativnu konotaciju i zadobije stanovit sjaj: to valja zahvaliti romanu Notre-Dame de Paris (Zvonar crkve Notre-Dame) Victora Hugoa ili pak, u Francuskoj, osnutku École nationale des chartes 1821., ili, u Njemačkoj, izlasku od 1819. do 1824. Monumenta Germaniae Historica u kojima su objavljeni izvori koji se odnose na staru Njemačku i nadasve na onu srednjovjekovnu. Godine 1840. Victor Cousin piše: "Nakon što smo odmah poslije stjecanja neovisnosti optuživali, bogohulili, prezirali srednji vijek, počinjemo ga proučavati sa žarom, čak sa strašću." Proučavanje povijesti srednjega vijeka istodobno je postalo znanstveno i društveno pitanje, a nastoji čak biti globalno. S Amerikancem Charlesom Haskinsom (1870. - 1937.) i njegovim djelom Renesansa 12. stoljeća i nadasve s Francuzom Marcom Blochom (1886. - 1944.) i školom Anala, srednji je vijek postao stvaralačkim razdobljem s navlastitim sjajem (to je ponajprije "vrijeme katedrala") i sjenama. Ostaje činjenica da je među povjesničarima taj pojam doduše izgubio pejorativnu konotaciju, ali izraz "Više nismo u srednjem vijeku" zadržao se kao dokaz trajnosti mračne slike toga doba.

Povijest toga negativnog shvaćanja srednjeg vijeka između 15. i konca 18. stoljeća napisao je Eugenio Garin. Njegovo istraživanje rasvjetljuje pojmove obnove i renesanse s jedne strane i mraka s druge, povezanog sa srednjim vijekom među europskim misliocima koji su ga željeli prikazati mračnim razdobljem obilježenim neznanjem. Tek na početku 19. stoljeća došlo je do rasprave u kojoj su se suprotstavili zagovornici nove, pozitivne slike srednjega vijeka, posebice Constantino Battini (1757. - 1832.) u djelu Apologia dei Secoli Barbari (1824.) i zagovornici sumornog sagledavanja toga doba, a raspravu je potkraj stoljeća sazeo Saverio Bettinelli (1718. - 1808.). Periodizacija povijesti nije nikad neutralan ili bezazlen čin, što dokazuje razvoj slike srednjega vijeka u novom vijeku i suvremenom dobu. Ona izražava vrednovanje na taj način utvrđenih stupnjeva, vrijednosnu prosudbu, makar bila i kolektivna. Uostalom, slika povijesnog razvoja može se s vremenom i promijeniti.

Periodizacija je čovjekovo djelo, stoga je istodobno umjetna i privremena. Razvija se sa samom poviješću. U tom je smislu dvostruko korisna: omogućuje bolju ovladanost prošlim vremenom, ali i podcrtava krhkost instrumenta ljudske spoznaje kakva je povijest.

Pojam "srednji vijek" izražava misao da čovječanstvo izlazi iz nekog blistavog razdoblja u očekivanju da uđe u neko zacijelo jednako žarko doba i širi se, kao što smo rekli, u 15. stoljeću, uglavnom u Firenci: zato je taj grad postao središtem humanizma. I sâm pojam "humanizam" nije se pojavio prije 19. stoljeća: oko 1840. označava naučavanje koje čovjeka smješta u središte misli i društva. Najprije ga, čini se, nalazimo u Njemačkoj, potom kod Pierre-Josepha Proudhona 1846., a 1877. pojavio se izraz "humanisti renesanse". Kao što vidimo, trebalo je mnogo vremena da se pojam "renesansa" nametne onome "srednjega vijeka". Suprotnost između jednoga i drugoga potječe iz predavanja

IZRAZ 'SREDNJI VIJEK' nije bio u svakodnevnoj uporabi prije kraja 17. stoljeća, u Francuskoj, Italiji i Britaniji u 16. i posebno u 17. stoljeću češće se govorilo o 'feudalizmu', ali u Engleskoj su izraz 'mračna vremena' (Dark Ages) sve više rabili eruditi kao oznaku za to razdoblje

Izraz 'Više nismo u srednjem vijeku' zadržao se kao dokaz trajnosti mračne slike toga doba koje su europski mislioci željeli prikazati kao razdoblje obilježeno neznanjem

Julesa Micheleta s Collège de France 1840. o čemu će još biti riječi.

Osvrnemo li se sada unatrag, vidimo da kronologija nije ni jasnija ni preuranjena. U srednjem vijeku pojam "antika" znanstvenici su rabili jedino za razdoblje Grčke i Rima. Misao o antici iz koje je na neki način proizašao srednji vijek - jer je razdoblje nazvano antičkim predstavljalo, čini se, model i predmet nostalgije većine srednjovjekovnih redovnika - ne javlja se prije 16. stoljeća, i to još u neodređenom značenju. Montaigne u opisu svog putovanja u Italiju (1580. - 1581.) koristi izraz "antika" u tada poznatom značenju, kao razdoblje koje je prethodilo srednjem vijeku. A Du Bellay ga u svojim Antiquités de Rome (Rimskim starinama) 1558. rabi jedino u množini.

Ovdje valja iznijeti dvije napomene. Ponajprije, važnost Italije u dugoj povijesti periodizacije vremena. Tako je od poganskih vremena do kršćanstva Rim mjerio zapadno vrijeme od Romula i Rema i njihova mitskog osnutka Grada 753. g. pr. Kr. (pozivanje koje, podsjetio bih, u to doba nije postojalo jer je suparnički ulazak Kristova rođenja u kršćansku periodizaciju počeo tek s pojavom Dionizija Maloga u 6. stoljeću). Druga su obilježja zajamčila Italiji posebno mjesto u srednjovjekovnoj povijesti; njezino osvajanje koje su izveli Langobardi, potom ono Karla Velikoga; prisutnost pape u Rimu, poglavara kršćanske Crkve ali i Papinske Države; sustav komuna u Europi u kojoj su prevladavale monarhije; važnost trgovine (posebice s Istokom) i umjetnosti. Tu ćemo talijansku specifičnost ponovno uočiti u pojavi pojma "renesansa".

Druga se primjedba odnosi na prelazak u "srednji vijek" onoga što se nazivalo "antikom". Dugo se svršetkom antike smatralo obraćenje cara Konstantina na kršćanstvo (Milanski edikt, 313.) ili vraćanje zapadnih carskih ovlasti bizantsko-me caru (476.). Ali brojni su povjesničari naglašavali da je preobrazba jednog razdoblja u drugo bila duga, postupna, puna vrludanja. Čak se javila namisao da se točan datum reza između tih dvaju razdoblja ne može odrediti. Danas prevladava uvjerenje o preobrazbi koja je trajala od 3. do 7. stoljeća, a slijedeći uzor njemačkih povjesničara koji su ga prvi odredili kao Spätantike, to je razdoblje nazvano "kasna antika".

Drugu vrstu periodizacijskog reza nalazimo kod marksista, povezanog s preobrazbom proizvodnih snaga. Najčešće se spominje primjer koji zaslužuje da ga navedemo iz metodoloških razloga. Njegov je izvor članak koji je napisao povjesničar srednjeg vijeka

ILUSTRACIJA: TZOOM.NET/FANTASY WALLPAPER

To što se podučavalo pod imenom 'povijesti' u nekim školskim središtima u posljednjoj trećini 18. stoljeća prije je bilo iznošenje moralnog primjera, kao u pripremnim vojnim školama

Ernst Werner, koji je živio u DDR-u u podijeljenoj Njemačkoj i koji je, iako nije bio član Partije, preuzeo marksističko viđenje povijesti. Prema njemu, prelazak iz antike u srednji vijek odgovara onome iz ropstva u feudalizam. Zadržat će se na tom pitanju to kraće što pojam "feudalizam" ne smatram primjerenim. Naposljetku, Werner je tim pojmom ponegdje nadomjestio pojam "srednji vijek" s obzirom na to da je među pravnicima 18. stoljeća leno postalo primjerom posjedovanja zemlje u srednjovjekovnom sustavu. Pojam međutim ne izražava ni bogatstvo, ni preobrazbu, ni društveni ni kulturni karakter tog razdoblja. "Srednji vijek" se tijekom povijesti oslobodio, rekao bih, svoga pejorativnog značenja: prikladno ga je koristiti i stoga ćemo ga zadržati.

Vidjet ćemo, napokon, na kraju mog pokušaja prikaza života u dugome srednjem vijeku i neprihvatanja renesanse kao iznimnog razdoblja, nova viđenja što ih nude uvidi otvoreni proučavanju povijesti, primjerice, Georgesu Dubyju u djelu *L'Histoire continue* (Povijest traje) i nadasve oni Fernanda Braudela u vezi s dugotrajnošću srednjovjekovlja.

Sada valja podsjetiti na jedan važan trenutak u periodizaciji povijesti: na preobrazbu povijesnoga žanra kao književnog i čudorednog štiva u ogranak znanosti, stručnu disciplinu i nadasve predmet podučavanja.

Povijest, obrazovanje, periodi

S periodizacijom povjesničar istodobno oblikuje poimanje vremena i nudi trajnu i globalnu sliku prošlosti koju se naposljetku nazvalo "poviješću".

U kršćanskim zemljama, posebice u Europi, čini se da dva poimanja vremena a priori isključuju svaku periodizaciju, a ipak joj podliježu. Prvo je ono vremenskoga lanca: Jean-Claude Schmitt ukazao je na nj u ikonografiji glasovitog psalmista francuske kraljice Blanke Kastiljske na početku 13. stoljeća. Pa ipak, lanac se može podijeliti na više ili manje duge nizove karika i stoga se ne opire periodizaciji. Drugi pristup, na koji je također ukazao Jean-Claude Schmitt, onaj je koji nudi povijest svetosti. Nju se naime može vrlo dobro, kako je učinjeno u dijelu Starog zavjeta, podijeliti na razdoblja slijednog vremena, nadasve s obzirom na to

da nakon Pet knjiga Mojsijevih slijede djela prorokâ ili ona strogo povijesna poput Knjige kraljeva ili Knjige ljetopisa.

Ustvari, osim cikličkog vremena koje nije utemeljilo nikakvu "objektivnu" teoriju povijesti, sva poimanja vremena mogu se racionalizirati i objasniti postajući na taj način "poviješću" i omogućavajući kako u sjećanju ljudskih društava, tako i u radu povjesničara razradu jedne ili više periodizacija.

Općenito se smatra da povijest Zapada ima dva izvora: s jedne strane grčku misao, posebice od Herodota (5. stoljeće pr. Kr.), a s druge Bibliju te hebrejsku i kršćansku misao. Ono što se danas smatra "poviješću" u nastavku se polagano uspostavilo, najprije kao pojedinačno znanje, a potom kao građa za izobrazbu. Ta su dva razvoja međutim nužna da bi se javila potreba za razdiobom povijesti u odjeljke.

Konstituiranje povijesti kao posebne znanosti bilo je predmetom mnogih radova. Ponajprije bih spomenuo ona Bernarda Guenéea. Djela koja su pretpostavljala povijest kao znanost bila su različite prirode, a i autori su im bili različiti. Uz redovnike uronjene u povijest Crkve ili svog samostana, nalazimo dvorskog kroničara poput Jeana Froissarta (1337. - 1410.?) ili enciklopedista poput Vincenta de Beauvaisa. Dio povijesne građe ispisivao se na svicima na kojima se ispisivao vremenski kontinuitet.

FOTO: WIKIPEDIA / MEDIEVALISTS.NET

FRANCUSKI POVJESNIČAR Jacques Le Goff bio je dopisni član HAZU-a, pripadao je struji povjesničara okupljenih oko časopisa *Annales* i zauzimao se za 'jedan dugi srednji vijek' na temelju 'imaginarnog'

U tom se svijetu kroničar najviše približio povjesničaru u suvremenom poimanju. Pa ipak, kad su utemeljena sveučilišta, a prva važnija nastala su koncem 12. i početkom 13. stoljeća, a u cijeloj Europi do kraja 15. stoljeća, povijest kroničara nije bila primjerena za podučavanje. Stanje se počelo polako mijenjati tek između 16. i kraja 18. stoljeća.

Tom je razvoju najviše pogodio napredak erudicije u 17. stoljeću (bilo da je riječ o istraživanju, iznalaženju ili obradi povijesnih izvora), ponajprije pojavom nekolicine velikih znanstvenika među kojima dvojice Francuza: Charlesa du Fresne du Cangea (1610. - 1688.), bizantinista i leksikografa koji je među ostalim napisao važni rječnik srednjovjekovnog latinskoga, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (1678.) i don Jeana Mabillona (1632. - 1707.), benediktinca koji je radio nadasve u opatiji Saint-Germain-des-Près, na vratima Pariza, i napisao među ostalim *De re diplomatica* (1681.), traktat o znanosti dodjele diploma, crtanju karata, zajedno s njihovim razumijevanjem i proučavanjem - paleografijom. Znanstveni rad jednakog usmjerenja kao i onaj don Mabillona ostvario je Talijan Antonio Muratori, koji je na latinskom objavio dvadeset osam svezaka *Rerum Italicarum Scriptores* (1723. - 1751.).

Širenje znanja u 17. i 18. stoljeću, nadasve u srednjem vijeku, dovelo je do onoga što je Arnaldo Momigliano nazvao "revolucijom" metode: ljubav za istinu svojstvena povjesničaru nadalje iziskuje potvrdu dokazom. Različite se periodizacije otada oslanjaju na sustave utvrđivanja povijesne istinitosti.

Pa ipak, da bi povijest postala znanosti podložnom dije-ljenju na razdoblja, mora istodobno postati sastavnim dije-lom obrazovanja. Povijest koja se podučava više nije naprosto književni

rod, ona proširuje svoje polje. I sveučilišta koja niču u Europi od kraja 12. stoljeća zacijelo ne nude odmah povijest kao predmet podučavanja, ali igraju glavnu ulogu u tom razvoju.

U Francuskoj nije, čini mi se, prije 17. stoljeća bilo pokušaja podučavanja povijesti. Usprkos uloženom naporu, François de Dainville ne nalazi je kao predmet u isusovačkim učilištima.

Annie Bruter pokazuje kako je, primjerice, tijekom 17. stoljeća preobrazba obrazovnih sustava s jedne strane i povijesnih praksi s druge uvela nastavu povijesti u škole, gimnazije i na fakultete. To je označilo i uvođenje povijesti u obrazovanje kraljevskih nasljednika. Bossuet, primjerice, šalje papi pismo u kojemu opisuje poduku koju sam pruža i obrazovanje koje osigurava Le Grand Dauphinu (Veleprijestolonasljedniku), sinu Luja XIV. Neki izdavači i autori uspijevaju, uglavnom tajnim kanalima, domoći se podataka o toj poduci kraljevića, a potom objavljujući djela koja su ili plagijat tih djela ili njihov daljnji razvoj.

Jednako tako, podučavanje povijesti širi se na djecu. Pedagozi uključuju u svoju nastavu igre, bajke, tekstove koji osiguravaju učenje osnova povijesti kroz razonodu. Na primjer, *L'Abrégé méthodique de l'histoire de France* (Metodični priručnik povijesti Francuske) Claude-Oroncea Finé de Briantillea (1608. - 1674.) pripovijeda, u obliku anegdota, o slijedu vladavina francuskih kraljeva. *Le Jeu des cartes* (Igra karata) Jeana Desmaretse de Saint-Sorlina (1595. - 1676.) pripovijeda o kraljevskim ličnostima.

I religija pridaje novo mjesto pozivanju na povijest, primjerice, u djelu *Catéchisme historique* (Povijesni katekizam) koji je 1683. objavio budući kardinal De Fleury.

Ipak, ne treba imati iluzije. Povijest još nije u pravom smislu riječi nastavni predmet. Postat će to tek potkraj 18. i na početku stoljeća. Francuski se slučaj stoga može smatrati uzornim.

Podučavanje povijesti potaknulo je u Francuskoj redovno objavljivanje izvora od strane stručnjaka, predaka povjesničara ili najstarijih među njima. Prvi su bolandisti, prema imenu utemeljitelja belgijskog isusovca Jeana Bollanda (1596. - 1665.). Oni su osigurali objavljivanje od 1643. nadalje *Acta sanctorum*: preko tih tekstova posvećenih svecima uvedena su i primjenjivana pravila proizašla iz "znanstvene" kritike. To je temeljno izdanje dopunjeno znanstvenim publikacijama među kojima je od 1882. časopis *Analecta Bollandiana*, ali čak i u takvu znanstvenom okruženju širenje poznavanja povijesti teklo je sporo sve do 19. stoljeća.

To što se podučavalo pod imenom "povijesti" u nekim školskim središtima u posljednjoj trećini 18. stoljeća prije je bilo iznošenje moralnog primjera, primjerice, u pripremnim vojnim školama otvorenima 1776. i u Kraljevskoj kući Svetog Luja (Maison royale de Saint-Louis) u koju su se upisivale kćerke časnika iz škole Saint-Cyr. Središnji predmet tog podučavanja može se svesti na formulaciju *Historia magistra vitae* (Povijest, učiteljica života): čini se da se približavanjem Francuske revolucije naročita pozornost pridavala obrazovanju časnih građana - nacrt koji neki povjesničari i nastavnici ne bi zaničevali ni danas. S otvaranjem gimnazija za vladavine Bonaparte 1802. nastava povijesti postala je obveznom u srednjoj školi, iako joj je mjesto ostalo ograničeno. Restauracija je

u Francuskoj označila pravi početak nastave povijesti u srednjoj školi: filozof i antropolog Marcel Gauchet bjelodano je to potvrdio. Utemeljuje se nagrada iz povijesti na Općem natjecanju 1819. Disciplina obuhvaća usmeni ispit mature 1820., a diploma iz povijesti i zemljopisa uvodi se 1830. Važan je i datum već spomenutog utemeljenja *École nationale des chartres* 1821.

Tada prihvaćena periodizacija u udžbenicima općenito preuzima onu prihvaćenu prije Revolucije u gimnazijama koje su osigurala mjesto povijesti: sveta povijest i mitologija, povijest antike, nacionalna povijest. Ona odražava dvije zaokupljenosti onodobnih vladara u podučavanju povijesti: brigu za održavanje religije, bilo u kršćanskom ili u poganskom obliku; osviještenost, koju je odobrila Revolucija, o važnosti država nazvanih nacijama.

Devetnaesto je stoljeće u Francuskoj obilježilo i uspon istinskih povjesničara do najviših političkih položaja. Tako je Guizot za vladavine Luja Filipa između 1830. i 1848. bio ministar unutarnjih poslova, potom ministar javnog obrazovanja i, napokon, ministar vanjskih poslova. Victor Duruy bio je ministar javnog obrazovanja pod Napoleonom III., od 1863. do 1869. Potkraj stoljeća Ernest Lavisse, Gabriel Monod, Charles Seignobos, među ostalima, bili su i više od povjesničara, pa je tako Lavisseova *l'Histoire de France* (Povijest Francuske), čije je prvo izdanje postalo školskim udžbenikom, istodobno bila neka vrsta priručnika za nacionalnu povijest.

Uvođenje povijesti u sveučilišnu nastavu u Europi možemo pak pratiti kroz otvaranje katedri pridržanih za tu disciplinu. Njemačka je zemlja u kojoj se priznavanje povijesti kao samostalne znanosti i njeno širenje kao nastavnog predmeta javilo najranije i najdublje je proželo sveučilišnu misao postavši dijelom nacionalnog duha - unatoč tome što je zemlja ostala politički podijeljena. Reformacija u 16. stoljeću dala je vjetar u leđa tom promaknuću. Podučavanje svjetske povijesti na sveučilištu zastupljeno je u Württembergu od početka 16. stoljeća; ono zauzima značajno mjesto i na protestantskom sveučilištu u Marburgu

utemeljenom 1527. i na protestantskom sveučilištu u Tübingenu 1535. - 1536. godine. Povijest se proučavala paralelno: na Katedri za povijest i retoriku utemeljenoj na Sveučilištu u Königsbergu 1544., na Katedri za povijest i poetiku utemeljenoj iste godine u Greifswaldu, na Katedri za povijest i etiku u Jeni 1548., na Katedri za povijest i poetiku u Heidelbergu 1558. i 1564. u Rostocku. Zasebna katedra za povijest, napokon, osnovana je i u Freiburgu 1568. i u Beču 1738. Može se smatrati da je povijest kao zaseban predmet na njemačkome području uvedena između 1550. i 1650. Model sveučilišne nastave povijesti onaj je Sveučilišta u Göttingenu počevši od druge polovine 18. stoljeća.

DJELO JACQUESA LE GOFFA 'Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?' objavio je TIM Press

Devetnaesto je stoljeće u Francuskoj obilježilo i uspon istinskih povjesničara do najviših političkih položaja. Tako je Guizot za vladavine Luja Filipa između 1830. i 1848. bio ministar unutarnjih poslova